

JURISPRUDENCE

WAYS TO IMPROVE THE LEGAL STATUS OF CONVICTS SENTENCED TO DEPRIVATION OF LIBERTY FOR A FIXED TERM IN THE CONTEXT OF REFORMING (DEVELOPMENT) OF THE PENITENTIARY SYSTEM OF UKRAINE

Bohdan Yu.

*Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0452-7638*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ (РОЗВИТКУ) ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Богдан Ю.М.

*аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0452-7638
DOI: 10.24412/3453-9875-2021-72-2-19-23*

Abstract

The article proposes ways to improve the legal status of convicts sentenced to deprivation of liberty for a fixed term in the context of reforming (development) of the penitentiary system of Ukraine, including: 1) gradual transfer of the penitentiary system of Ukraine to the cell regime to ensure prisoners the right to personal safety; 2) improvement of the system of medical care for convicts; 3) improvement of food norms for convicts; 4) creation of specialized e-shops in penitentiary institutions; 5) development of the principles of digitalization in the direction of ensuring certain rights (introduction of the right of convicts to submit appeals in electronic format, video calls of convicts with relatives); 6) improvement of the mechanism of realization of the legitimate interest of convicts on parole or replacement of the unserved part of the sentence with a milder punishment.

Анотація

У статті запропоновано шляхи вдосконалення правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, серед яких: 1) поступове переведення кримінально-виконавчої системи України на камерний режим тримання з метою гарантування засудженим до покарань, пов'язаним з позбавленням волі, права на особисту безпеку; 2) вдосконалення системи медичного обслуговування засуджених; 3) поліпшення норм харчування засуджених; 4) створення в установах виконання покарань спеціалізованих електронних магазинів; 5) розвиток засад цифровізації за напрямом забезпечення окремих прав (введення права засуджених на подачу звернень в електронному форматі, відеодзвінки засуджених із родичами); 6) удосконалення механізму реалізації законного інтересу засуджених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Keywords: deprivation of liberty for a fixed term, convicts, legal status, criminal and executive legislation, improvement.

Ключові слова: позбавлення волі на певний строк, засуджені, правовий статус, кримінально-виконавче законодавство, удосконалення.

Постановка проблеми. Розкриваючи шляхи вдосконалення правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, варто зазначити, що ступінь розвитку інституту правового статусу засуджених в установах виконання покарань є показником рівня їх функціонування, а належний механізм реалізації норм, що закріплюють правовий статус засуджених до цього виду покарання, свідчить про принципи

справедливості, законності, демократизму та наближення держави до рівня правової європейської країни.

Аналізуючи основні положення міжнародних стандартів, що забезпечують правовий статус засуджених, варто визначити ті права засуджених, що створюють специфічне правове становище особи, яка позбавлена волі. На наше переконання, такими правами є ті, що дозволяють встановити й зрозуміти статус особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань. Вивчаючи правовий

статус, варто згадати положення міжнародних актів і проаналізувати їх з погляду градації їх упровадження у національні нормативно-правові акти та кримінально-виконавчу діяльність Міністерства юстиції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічною основою розроблюваної в статті проблематики є наукові праці таких українських і зарубіжних учених, як: К. А. Автухова, В. А. Бадири, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, О. А. Гритенко, О. М. Джужі, Ю. А. Кашуби, О. Г. Колба, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, В. О. Корчинського, О. В. Лисодєда, Т. Ф. Мінязевої, М. С. Пузирьова, Г. О. Радова, В. П. Севостьянова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, В. П. Філонова, О. І. Фролова, О. В. Хорошуна, С. В. Царюка, Ю. А. Чеботарьової, В. О. Човгана, Ю. В. Шинкарьова, О. О. Шкути, О. В. Щербини, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець, М. М. Яцишина та ін.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання шляхів удосконалення правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Виклад основного матеріалу. Подальший розвиток пенітенціарної системи, на нашу думку, має тривати в декількох напрямках: поліпшення умов тримання засуджених; соціальна реабілітація і адаптація осіб, звільнених з місць позбавлення волі; надання кваліфікованої медичної допомоги і забезпечення трудової зайнятості; зміцнення кадрового складу співробітників; підвищення правової та соціальної захищеності персоналу установ Державної кримінально-виконавчої служби України.

Насамперед ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого О. В. Лисодєда, який, вивчаючи проблеми впровадження міжнародних правових актів у кримінально-виконавчу діяльність Міністерства юстиції України, зазначав, що ще у 2010 р. було прийнято, можна сказати, базовий Закон України № 1828-VI «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань», який значно розширив права засуджених. Цим Законом було внесено зміни й доповнення до більш як 40 статей Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, Кодекс було доповнено новими статтями, а окремі статті чи частини статей було викладено в новій редакції [1, с. 318].

Водночас поіменований дослідник звернув увагу і на інший Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», завдяки якому до КВК України було внесено понад 50 нових статей, які стосувалися правового статусу засуджених осіб, нагляду та контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості у виправленні й ресоціалізації засудже-

них, звільнення від відбування покарання і допомоги особам, які звільнені від відбування покарання.

До речі, такі зміни істотно поліпшували правовий статус засуджених до позбавлення волі на певний строк. Отже, вдосконалення правового статусу засуджених до цього виду покарання передбачає насамперед принципово нове закріплення права на оплачувану працю, організовану відповідно до законодавства про працю, її тривалість, умови та оплату, а також право на належне матеріально-побутове забезпечення.

Новаторським, на нашу думку, може стати удосконалення права засудженого на працю в частині визначення трудового стажу ув'язненого, який перебуває під вартою, або засудженого до покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Для цього ув'язненому варто отримати довідку суду, органів прокуратури чи досудового розслідування про закриття кримінального провадження або ухвалення виправдувального вироку. Щодо засудженого до позбавлення волі на певний строк, то він отримує довідку з відповідної установи виконання покарань про сплату страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Поступово у майбутньому кримінально-виконавча система України обов'язково перейде до камерного режиму тримання засуджених. Існуючі виправні колонії побудовані в основному в 30–50-х роках минулого століття. Багато з них технічно застаріли. Одна з основних проблем у кримінально-виконавчій системі – загоново-барачний режим тримання, при якому в одному приміщенні знаходяться 30–60 засуджених. Як наслідок, будь-які виховні заходи зводяться нанівець, оскільки всього кілька авторитетів зі злочинного середовища можуть негативно вплинути на засуджених.

З огляду на передовий світовий досвід варто розглянути можливість тримання у камері не більше чотирьох засуджених. Цю проблему насамперед варто вирішувати шляхом будівництва нових сучасних виправних колоній, в яких буде наявна відповідна інфраструктура, технічні засоби охорони, огорожі, тобто все, щоб перейти до камерного тримання. Однак будівництво таких установ буде залежати від фінансування і подальшого розвитку економічної ситуації в державі.

У цілому з урахуванням загального зниження кількості засуджених із 2014 р. в країні закрито понад 20 виправних колоній, у яких було найгірше матеріально-технічне оснащення, старі комунікації, низька наповнюваність, були відсутні виробничі площі та які перебували далеко від великих населених пунктів.

Серйозного вдосконалення потребує система медичного обслуговування засуджених, оскільки вона опинилася перед масовим розповсюдженням COVID-19, а кримінально-виконавчі установи закритого типу мають велику скупченість людей. А тому запровадження карантинних заходів у виправних колоніях може привести, з одного боку, до позитивних наслідків, а з іншого – COVID-19 може

бути причиною вчинення засудженими кримінальних правопорушень, як-от втечі, масові заворушення, злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань тощо. Тому обов'язок адміністрації виправної колонії – надати засудженим не платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких у закладах охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, а створити належні та безпечні умови їх тримання, особливо в частині медичного огляду та доступу до медичної допомоги.

Окрім того, в установах виконання покарань наявний дефіцит медичного персоналу. Лікарі через низьку заробітну плату, застаріле медичне обладнання та відсутність житла не йдуть працювати у виправні колонії. Отож, засуджені особи хоча і отримали право лікуватися у лікарнях поза межами місця позбавлення волі, вони, на жаль, не позбавлені примусового впливу виконувати всі настанови адміністрації установи виконання покарань.

Сьогоднішні нормативи харчування також потребують удосконалення та мають бути збільшені з урахуванням неодноразових зауважень правозахисників, тому харчування має стати більш різноманітним. Також для нас цікавим видається створення в установах виконання покарань електронних магазинів. Завдяки спеціалізованому електронному магазину засуджені за доступними цінами можуть робити замовлення, придбаваючи товари, що належать до категорії безпечних для реалізації у виправних колоніях, зокрема продукти харчування, напої, побутову хімію, канцтовари, книги, одяг. Цілком можливе замовлення гарячої їжі з ресторанів, фастфудів, страв традиційної чи зарубіжної кухні, суші і піци тощо. Електронним магазином можуть скористатися і рідні засуджених, що актуально в умовах пандемії, оскільки безконтактна доставка запобігає поширенню вірусу всередині установи виконання покарань.

Продовжуючи напрям цифровізації, варто відмітити, що позитивний ефект у цьому контексті матиме введення права засуджених на подачу звернень в електронному форматі. Практично в кожній установі мають бути встановлені електронні термінали для подачі скарг і звернень безпосередньо до прокуратури, а в подальшому – до судів чи до інших правозахисних інституцій. Також, на нашу думку, цікавим видається нововведення – відеодзвінки засуджених із родичами. У період карантинних обмежень ця практика має стати панасею.

Серед шляхів удосконалення правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України ми виділяємо вдосконалення механізму реалізації законного інтересу засуджених на умовно-дострокове звільнення від

відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

З огляду на це, проведений нами аналіз ст. 107 КВК України показав, що законодавець хоча і закріпив право засудженого звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, він не врахував, що дана стаття кореспондує з іншою статтею КВК України, зокрема ст. 154.

Так, у ч. 3 ст. 154 КВК України передбачено, що стосовно засудженого, щодо якого відповідно до ст. 81, 82 КК України може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний термін надсилає клопотання до суду у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством [2].

Отож, як визначено в законі, адміністрація органу або установи виконання покарання у місячний термін розглядає питання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Водночас ч. 3 ст. 154 КВК України не передбачає спеціального висновку, що створює певні труднощі для адміністрації органу або установи виконання покарань при застосуванні відповідних заохочувальних інститутів.

Через це, нами пропонується ч. 3 ст. 154 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Адміністрація органу або установи виконання покарань разом з поданням про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким надсилає до суду висновок дисциплінарної комісії та особову справу засудженого».*

Таким чином, законний інтерес засуджених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням варто розглядати як одну з ресоціалізаційних програм, що дозволяє засудженому, з одного боку, реалізувати свій законний інтерес, а з іншого – стимулювати його виправлення і ресоціалізацію.

До речі, у науковій літературі заміна невідбутої частини покарання більш м'яким визначається як «кримінально-правова міра індивідуалізації покарання на стадії виконання вироку, яка полягає в зміні судом виду кримінального покарання з метою прискорення процесу виправлення і перевиховання засудженого» [3, с. 27], або як «міра державного заохочення, яка застосовується до засуджених при наявності необхідних підстав і тільки судом, яка звільняє їх від одних і породжує для них інші, більш м'які правообмеження і соціальне спостереження, пов'язана з виправно-трудова і профілактичним впливом із метою закріплення і розвитку результатів виправлення цих осіб, запобігання вчиненню нових злочинів» [4, с. 11].

Отже, удосконалення КВК України щодо реалізації законного інтересу засуджених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням можна вважати прогресивним підходом. До речі, вітчизняний учений у галузі кримінально-виконавчого права А. Х. Степанюк вважає, що юрисдикція процесу виконання покарання, за якої право максимально проникає в цей процес, у тому числі і шляхом створення процедурних гарантій захисту прав засуджених, має певні правові обмеження [5, с. 328].

Із цього приводу ми звернулися до дослідження Н. М. Приходька, який свого часу писав, що правові обмеження, як правовий засіб, спрямовані на утримання суб'єкта права у визначених межах для впорядкування суспільних відносин через забезпечення інтересів контрсуб'єкта [6, с. 241]. Якщо дотримуватися логіки поіменованого дослідника, то суб'єктом закріплення законного інтересу засудженого на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням виступає держава, а контрсуб'єктом – особа, засуджена до покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Через це на практиці виникають непорозуміння щодо того, розглядати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням як право або законний інтерес засудженого. Засуджені часто апелюють на передбаченість ст. 107 КВК України права на звернення засудженого до адміністрації з проханням внести подання. Іноді складно відповідне прохання реалізувати як право. Тим паче у випадку, якщо засуджений не має бажання звертатися або йому заборонили інші засуджені через борги. На нашу думку, маємо колізію норм, адже, з одного боку, у засудженого є право звертатися до адміністрації, а з іншого – це право може бути обмежене. Хоча обмеження прав і свобод – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України.

Слушним у контексті нашого дослідження є позиція вітчизняного вченого В. О. Човгана, який у власному дослідженні виокремив чотири ознаки правових обмежень: звуження обсягу та змісту існуючих прав і свобод людини; формальна визначеність обмеження; встановлення певних обмежень з певними цілями; застосування обмеження державою [7, с. 57].

Отож, закріплення у ст. 107 КВК України права засудженого звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням і недотримання його адміністрацією установи виконання покарань можна вважати, за

логікою поіменованого дослідника, як застосування обмеження державою.

До речі, наша пропозиція щодо вдосконалення редакції ч. 3 ст. 154 КВК України ґрунтується на природньому праві засудженого мати можливість реінтегруватися у суспільство. Водночас, при відбуванні засудженим покарання у виді позбавлення волі на певний строк слід враховувати такі моменти:

1) поліпшення умов тримання засудженого до позбавлення волі застосовується *при його сумлінній поведінці та сумлінному ставленні до праці*;

2) зміна умов тримання застосовується до засуджених, *які стають на шлях виправлення*, коли вона виражається згідно зі ст. 101 КВК України у переведенні засудженого в межах однієї виправної колонії зі структурної дільниці з більш суворим режимом тримання до дільниці з більш м'якими умовами тримання, а також з одного виду виправної колонії до виправної колонії іншого рівня безпеки;

3) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким застосовується відповідно до ст. 82 Кримінального кодексу (КК) України і ч. 3 ст. 154 КВК України у випадках, коли засуджений *став на шлях виправлення*;

4) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання застосовується до засуджених, *які довели своє виправлення* відповідно до ст. 81, 107 КК України і ч. 3 ст. 154 КВК України.

І хоча вказана система має цілу низку недоліків у законодавчому визначенні підстав її застосування, що викликає у вчених певну дискусію, ми вважаємо за доцільне ч. 3 ст. 82 КК України викласти в такій редакції: *«Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована, якщо засуджений твердо став на шлях виправлення і його остаточне виправлення можливе в умовах відбування іншого, більш м'якого покарання»*.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дає можливість запропонувати такі шляхи вдосконалення правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, як: 1) поступове переведення кримінально-виконавчої системи України на камерний режим тримання з метою гарантування засудженим до покарань, пов'язаним з позбавленням волі, права на особисту безпеку; 2) вдосконалення системи медичного обслуговування засуджених; 3) поліпшення норм харчування засуджених; 4) створення в установах виконання покарань спеціалізованих електронних магазинів; 5) розвиток засад цифровізації за напрямом забезпечення окремих прав (введення права засуджених на подачу звернень в електронному форматі, відеодзвінки засуджених із родичами); 6) удосконалення механізму реалізації законного інтересу засуджених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лисодєд О. В. Сучасний стан прав засуджених в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016/2. С. 317–320.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Тарханов И. А. Замена наказания по советскому уголовному праву. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. 104 с.
4. Карамаш М. Ф. Замена неотбытой части лишения свободы более мягким наказанием и ее эффективность (по материалам Украинской ССР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва:

ВНИИ МВД СССР, 1982. 24 с.

5. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: монографія / В. І. Борисов та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2011. 344 с.
6. Приходько Н. М. Правовые ограничения в законодательстве: проблемы теории и практики. *Правоведение*. 1999. № 1. С. 241–242.
7. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: Права людини, 2017. 608 с.

BRIDE KIDNAPPING – A TRADITION OR A CRIME?**Beshukova F.***Adyghe State University, branch in Belorechensk. Senior Lecturer of Legal Disciplines Department***Larina O.***Adyghe State University, branch in Belorechensk. Senior Lecturer of Legal Disciplines Department***ПОХИЩЕНИЕ НЕВЕСТЫ – ТРАДИЦИЯ ИЛИ ПРЕСТУПЛЕНИЕ?****Бешукова Ф.К.***Старший преподаватель кафедры правовых дисциплин филиала АГУ в г. Белореченске***Ларина О.В.***Старший преподаватель кафедры правовых дисциплин филиала АГУ в г. Белореченске***DOI: 10.24412/3453-9875-2021-72-2-23-25****Abstract**

This article examines the relationship between such an ancient tradition in the Caucasus as bride kidnapping and the norms of the Criminal Code of the Russian Federation, which determines responsibility for kidnapping. In addition, it highlights the possibility of exemption from criminal liability upon voluntary release of a person, as well as criminal liability for related crimes.

Аннотация

В данной статье рассмотрена взаимосвязь такой старинной традиции на Кавказе, как похищение невесты, и норм Уголовного кодекса РФ, определяющих ответственность за похищение человека. Кроме того, освещена возможность освобождения от уголовной ответственности при добровольном освобождении человека, а также уголовная ответственность за сопутствующие преступления.

Keywords: bride kidnapping, kidnapping, restriction of freedom, forced detention, criminal liability, custom.

Ключевые слова: похищение невесты, похищение человека, ограничение свободы, принудительное удержание, уголовная ответственность, обычай.

С началом осени на Кавказе открывается сезон охоты на невест. И хотя местные власти пытаются искоренить старинный обычай при помощи законов, штрафов и проповедей духовных лиц, он, как говорят правозащитники, не только не искореняется, а наоборот, становится более дерзким.

Древний обычай похищения невест остается довольно распространенным на Кавказе. Руководители субъектов подходят к решению этой проблемы по-разному.

Обычай похищения невесты существовал с древних времен. Об этом говорят греческий миф о похищении Зевсом Европы, библейское описание войны между Израилем и коленом Вениамина, римское предание о похищении сабинянок.

У древних славян также известен обряд умыкания (увода) невесты. О популярности игрищ, где можно познакомиться и «поймать» (взять, договориться, посвататься), «умчать» девицу говорят «Слово о твари» (XI век), «Устав святого Владимира» (X—XI века), «Устав князя Ярослава Владимировича» (XI век) и др.¹

Исторически в России обычай похищения невесты был прежде всего распространен на Кавказе. Еще в империи этот обычай стал преследоваться в уголовном порядке. В советские времена он подпа-

¹ Изабелла Шангина. Русская свадьба. История и традиция. — Азбука-Аттикус, 2017.